

Komentarz CenEA 24.01.2017 r.

Relacje międzypokoleniowe w kontekście opieki sprawowanej nad wnukami przez dziadków na podstawie wyników badania „SHARE: 50+ w Europie”

Mateusz Najsztub

Monika Oczkowska

Wraz z wydłużającą się średnią długością życia, osoby starsze stanowią coraz większą część populacji Polski. Według danych Eurostatu w ciągu ostatnich dwudziestu pięciu lat odsetek osób po pięćdziesiątym roku życia w polskiej populacji wzrósł z 25,1% do 36,6%. Jednocześnie Eurostat prognozuje, że w ciągu następnych dwudziestu pięciu lat osoby 50+ będą stanowić już połowę polskiego społeczeństwa. Obecnie na jedną osobę w wieku powyżej 65 lat przypadają cztery osoby w wieku produkcyjnym pomiędzy 18 a 64 rokiem życia, co w ciągu kolejnego ćwierćwiecza spadnie do 2,4 osoby w wieku produkcyjnym na jedną osobę 65+. W podobnym tempie starzeje się niemal cała Europa. Jednak wraz z zachodzącymi zmianami demograficznymi i społecznymi nie maleje znaczenie relacji rodzinnych, a w ramach nich rola dziadków aktywnie udzielających pomocy swoim dzieciom w postaci sprawowania opieki nad wnukami.

Badania społeczne wskazują na duże znaczenie w życiu osób 50+ sieci społecznej, czyli grupy osób bliskich, z którymi dzielą się najważniejszymi sprawami i mają częsty kontakt. Rozbudowana sieć społeczna ma pozytywne przełożenie na zdrowie fizyczne i ogólne samopoczucie (Deindl i in., 2016). Jakość i struktura sieci społecznej osób starszych jest negatywnie powiązana z występowaniem symptomów depresji – im więcej dana osoba ma osób bliskich w swojej sieci i im bardziej jest zadowolona z relacji z tymi osobami tym mniejsze prawdopodobieństwo, że będzie cierpieć na przejawy depresji (Litwin i in., 2015). Związek ten jest istotnie powiązany z wiekiem i najsilniejszy wpływ na samopoczucie psychiczne obserwowany jest wśród osób w wieku 60-79 lat (Litwin i Stoeckel, 2013). Ponadto naukowcy zidentyfikowali pozytywny wpływ posiadania rozbudowanej sieci społecznej na długość życia i przeżywalność osób starszych (Giles i in., 2005). Co ciekawe jednak, relacja ta występowała tylko w przypadku sieci, w ramach których osoba badana wymieniła przyjaciół, zaś podobnego efektu nie stwierdzono dla sieci społecznych składających się wyłącznie z dzieci i najbliższej rodziny. W innych badaniach wykazano, że częsty kontakt z rodziną przyczynia się do polepszenia samopoczucia, szczególnie w późniejszym wieku (Dolan i in., 2008).

Naturalnie istotnym elementem sieci społecznych jest najbliższa rodzina, a w szczególności współmałżonkowie i dzieci. W tym drugim przypadku ważnym wyrazem tworzenia sieci społecznej w ramach rodziny jest kontakt osób starszych ze swoimi wnukami. W świetle wyników najnowszych badań naukowych zaangażowanie w opiekę nad wnukami wśród osób 50+ rośnie i, co istotne, przynosi korzyści nie tylko z punktu widzenia beneficjentów tej opieki, czyli dzieci i wnuków, ale również ma pozytywne przełożenie na zdrowie i samopoczucie dziadków. Nawet w krajach, gdzie dobrej jakości opieka przedszkolna jest dostępna w ograniczonym zakresie, rośnie aktywność zawodowa wśród młodych matek, które mogą pozwolić sobie na szybki powrót na rynek pracy między innymi dzięki temu, że mają możliwość powierzyć dzieci opiece dziadków. Według badań wnuki korzystają na opiece sprawowanej przez dziadków oraz częstym kontakcie z dziadkami w najmłodszych latach również w długim

okresie. Jak pokazano w Ruiz i Silverstein (2007) osoby, które deklarowały bliskie relacje oraz intensywny kontakt z dziadkami we wczesnych latach dzieciństwa miały mniejsze prawdopodobieństwo wystąpienia symptomów depresji w późniejszym wieku 18-23 lat. Autorzy odnotowują szczególnie silny wpływ bliskiej relacji z dziadkami na późniejsze samopoczucie psychiczne wnuków w rodzinach, gdzie jedno z rodziców samotnie wychowuje dzieci. Wiele opracowań wskazuje na pozytywne oddziaływanie opieki nad wnukami na zdrowie i samopoczucie dziadków (Di Gessa i in. 2016a i 2016b), choć często podkreślana jest również niejednoznaczność tej relacji w przypadku dziadków sprawujących wielogodzinną, codzienną opiekę (Goodfellow i Lavery, 2003). Autorzy zauważają, że choć intensywna opieka może być męcząca i stresująca, to korzyści czerpane z bardzo bliskiej więzi z wnukami w postaci poczucia przydatności i spełnienia równoważą włożony w opiekę wysiłek.

W niniejszym opracowaniu analizie poddano relacje między dziadkami i ich wnukami w krajach europejskich wykorzystując dane z ogólnoeuropejskiego Badania Zdrowia, Starzenia się Populacji i Procesów Emerytalnych „SHARE: 50+ w Europie” (ang. SHARE – Survey of Health, Ageing and Retirement in Europe; Börsch-Supan i in. (2008), Börsch-Supan i in. (2013a), Börsch-Supan i in. (2013b), Börsch-Supan (2016a), Börsch-Supan (2016b), Malter i Börsch-Supan (2013))¹. Badanie SHARE przeprowadzane jest regularnie co dwa lata od 2004 r., zaś w najbliższej edycji, która planowana jest na 2017 r., obejmie 25 krajów Unii Europejskiej oraz Izrael i Szwajcarię. Badanie dotyczy najważniejszych aspektów życia osób po pięćdziesiątym roku życia - zdrowia, opieki zdrowotnej, sytuacji społeczno-ekonomicznej, decyzji emerytalnych i relacji społecznych. Dotychczas w całej Europie w badaniu uczestniczyło ponad 120 tysięcy osób. Polscy respondenci wzięli udział w badaniu już czterokrotnie – w latach 2006-2007, 2008-2009, 2011-2012 i 2015.

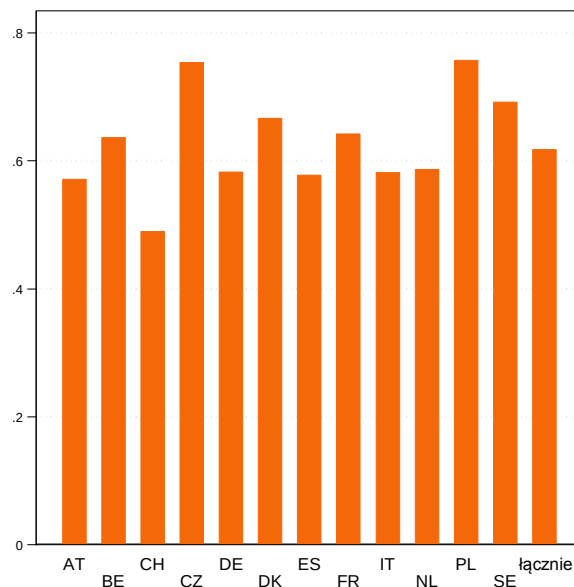
Podczas wywiadów przeprowadzanych przez specjalnie przeszkolonych ankierów uczestnicy badania „SHARE: 50+ w Europie” są pytani m.in. o pomoc udzielaną osobom bliskim, także w postaci zajmowania się wnukami. Na podstawie udzielonych przez nich odpowiedzi opracowano ogólny obraz relacji międzypokoleniowych w Polsce na tle innych krajów europejskich, z którego wynika, że polscy respondenci 50+ przeciętnie nie tylko częściej mają wnuki w porównaniu do swoich rówieśników z pozostałych krajów europejskich, które wzięły udział w badaniu, ale też mają ich najwięcej – w 2011 r. przeciętnie o jednego wnuka więcej niż wynosiła średnia europejska (Wykres 1). Podczas gdy w Polsce na jednego dziadka w wieku 50 lat lub więcej przypadało 3,3 wnuków, to w Niemczech i w Szwajcarii dziadkowie mieli średnio 1,9 wnuków. Ponadto, w Polsce ok. 76% uczestników badania miało przynajmniej jednego wnuka i odsetek ten był niewiele niższy tylko w Czechach (75%), natomiast w Holandii, w Niemczech, w Hiszpanii czy we Włoszech odsetek ten nie przekroczył 60%, zaś w Szwajcarii wyniósł 49% (patrz Wykres 2). Choć aktualnie dzietność w Polsce jest

¹ "Dane wykorzystane w artykule pochodzą z rund 1, 2, 3 (SHARELIFE), 4 and 5 badania SHARE (DOIs: 10.6103/SHARE.w1.500, 10.6103/SHARE.w2.500, 10.6103/SHARE.w3.500, 10.6103/SHARE.w4.500, 10.6103/SHARE.w5.500), więcej szczegółów dotyczących metodologii badania w Börsch-Supan i in. (2013). Utworzenie zbioru danych SHARE zostało sfinansowane w głównej mierze ze środków Komisji Europejskiej w ramach kolejnych Programów Ramowych: 5. (QLK6-CT-2001-00360), 6. (SHARE-I3: RII-CT-2006-062193, COMPARE: CIT5-CT-2005-028857, SHARELIFE: CIT4-CT-2006-028812) i 7. (SHARE-PREP: N°211909, SHARE-LEAP: N°227822, SHARE M4: N°261982). Dodatkowe finansowanie projektu pochodziło z niemieckiego Ministerstwa Edukacji i Badań, amerykańskiego National Institute on Aging (U01_AG09740-13S2, P01_AG005842, P01_AG08291, P30_AG12815, R21_AG025169, Y1-AG-4553-01, IAG_BSR06-11, OGHA_04-064) oraz różnych krajowych źródeł (pełna lista fundatorów znajduje się na stronie www.share-project.org)."

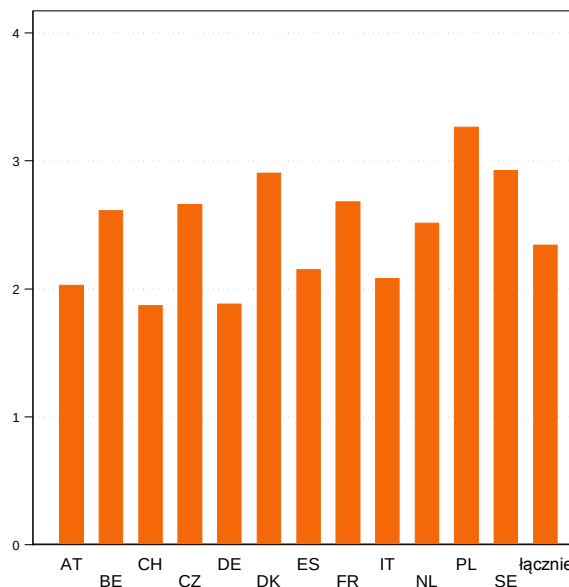

na niskim poziomie w porównaniu do innych krajów europejskich (według danych Banku Światowego z 2014 r. współczynnik dzietności w Polsce wyniósł 1,3, w Niemczech – 1,47, we Francji – 2,0; patrz Wykres 3), to dzięki temu że Polacy urodzeni w latach pięćdziesiątych lub wcześniej mieli średnio więcej dzieci niż ich rówieśnicy w innych krajach Europy, mają teraz większe prawdopodobieństwo doczekać się wnuków.

Wykres 1 Odsetek osób 50+ posiadających wnuki w rundzie 4. badania SHARE według krajów

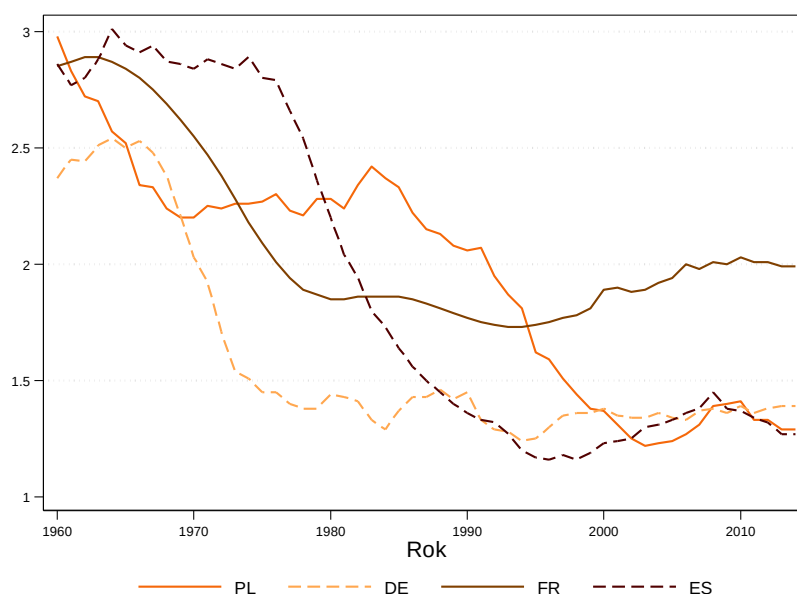

Wykres 2 Przeciętna liczba wnuków na dziadka w rundzie 4. badania SHARE według krajów

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych SHARE z rundy 2 (release 5-0-0). Próba zawężona do krajów, które wzięły udział w 2. i 4. rundzie badania.

Wykres 3 Współczynnik dzietności w latach 1960 – 2014 dla wybranych krajów

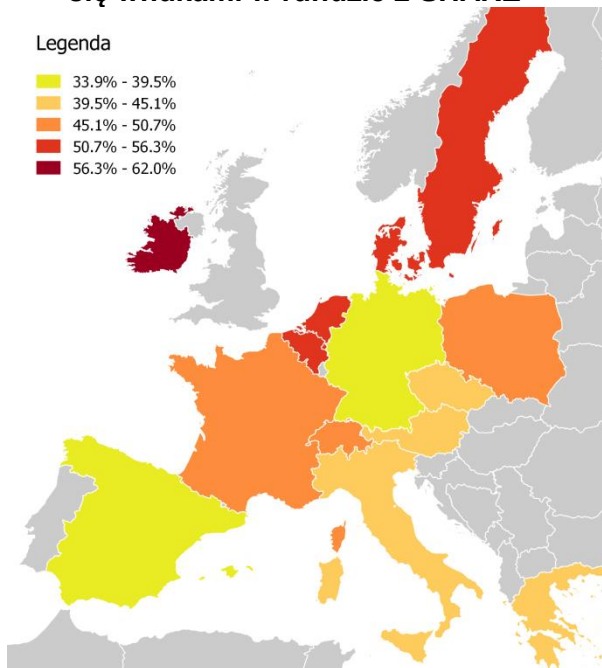

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych Banku Światowego (World Development Indicators).

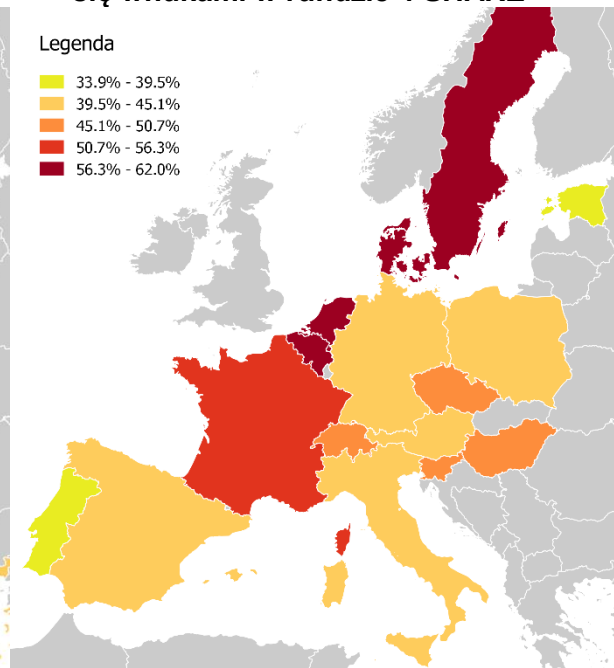

Wśród wszystkich osób 50+, które miały wnuki w momencie udziału w badaniu w 2006 r. przeciętnie niemal co druga deklarowała zajmowanie się nimi pod nieobecność rodziców (44%). Odsetek ten wahał się jednak znacząco pomiędzy krajami wynosząc przykładowo 55% w Danii i w Holandii, 46% w Polsce, zaś 34% w Hiszpanii (patrz Rysunek 1). Choć przeciętnie w większości analizowanych państw odsetek osób zajmujących się wnukami wzrósł pomiędzy 2006 a 2011 r. z 44% do 46%, to Polska należała do nielicznej grupy krajów, w których nastąpił niewielki spadek odsetka aktywnych dziadków – o 3 pp (Rysunek 2). W grupie tej znalazły się również Włochy (spadek o 2,5 pp) i Austria (spadek o 1 pp). W Czechach natomiast odsetek opiekunów wśród osób 50+ istotnie wzrósł – z 40% do 48%, i, jak widać na Wykresie 4, za ten wzrost odpowiadało przede wszystkim znaczące zwiększenie zaangażowania w opiekę wnukami wśród mężczyzn.

Rysunek 1 Odsetek osób opiekujących się wnukami w rundzie 2 SHARE

Rysunek 2 Odsetek osób opiekujących się wnukami w rundzie 4 SHARE

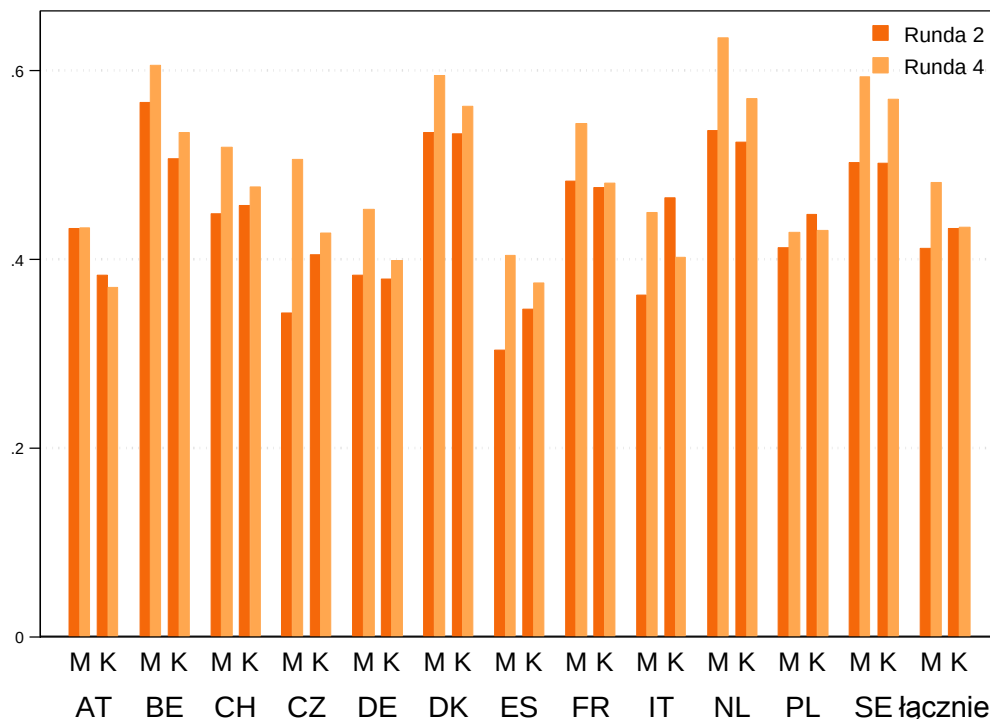

Źródło: patrz Wykres 1.

Porównanie wyników badania „SHARE: 50+ w Europie” z kolejnych edycji wskazuje na istotne zmiany kulturowe w kontekście czynnego zaangażowania w opiekę wnukami wśród mężczyzn nie tylko w Czechach (Wykres 4). W 2006 r. mężczyźni w podobnym stopniu zajmowali się wnukami co kobiety (odpowiednio 42% i 43%), natomiast według wyników badania przeprowadzonego po 5 latach w większości krajów znacząco wzrósł odsetek zaangażowanych w opiekę mężczyzn – średnio wśród analizowanych państw do 48%, przewyższając jednocześnie odsetek zajmujących się wnukami kobiet (43%). Największy procentowy wzrost zaangażowania mężczyzn w analizowanym okresie widać w Czechach (o 16 pp), w Holandii (o 10 pp) i w Szwecji (o 9 pp). W Polsce wzrost ten był znacznie niższy (o 2 pp) i towarzyszył mu nieznaczny spadek zaangażowanych w opiekę kobiet (o 2 pp).

Wykres 4 Odsetek osób opiekujących się wnukami w rundach 2. i 4. badania SHARE według płci i krajów

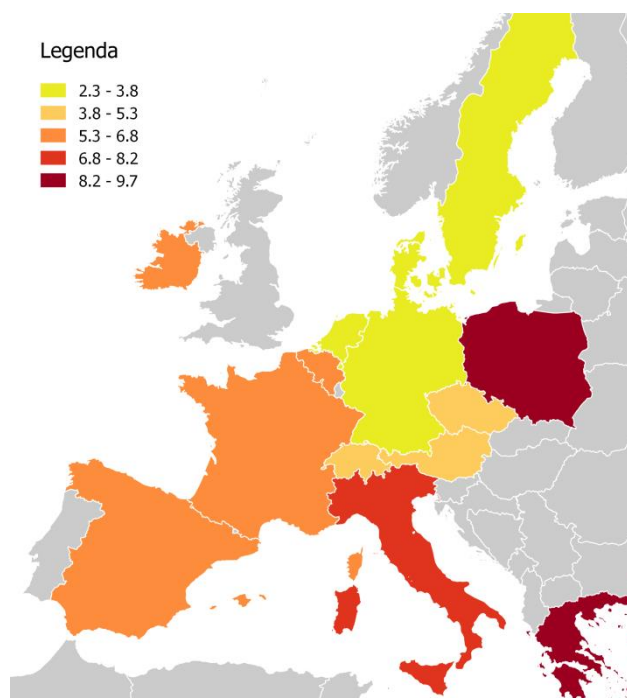
Źródło: patrz Wykres 1.

Uwagi: M – mężczyźni; K – kobiety; łącznie – średnia dla krajów analizowanych na wykresie. Próba zawężona do krajów, które wzięły udział w obu rundach badania.

Według wyników badania SHARE, mimo że w Polsce, czy we Włoszech mniejszy odsetek dziadków 50+ opiekował się wnukami niż w np. w krajach skandynawskich, to intensywność ich zaangażowania w tę opiekę mierzona zarówno częstością opieki w tygodniu, jak i liczbą godzin poświęcanych na opiekę, była znacznie większa. Polscy dziadkowie i babcie przeciętnie spędzali około 9 godzin tygodniowo z każdym wnukiem, zaś włoscy – ok. 8 godzin tygodniowo (patrz Rysunek 3). Z drugiej strony dziadkowie ze Szwecji czy Danii przeznaczali średnio mniej niż 3 godziny tygodniowo na opiekę nad każdym wnukiem. Pod tym względem wśród analizowanych krajów wyróżniają się Niemcy, gdzie stosunkowo niski był zarówno odsetek opiekunów wśród dziadków 50+ (40%), jak i przeciętna liczba godzin opieki na wnuka (3,8 tygodniowo).

Rysunek 3 Przeciętna tygodniowa liczba godzin opieki nad każdym z posiadanych wnuków w rundzie 2. SHARE

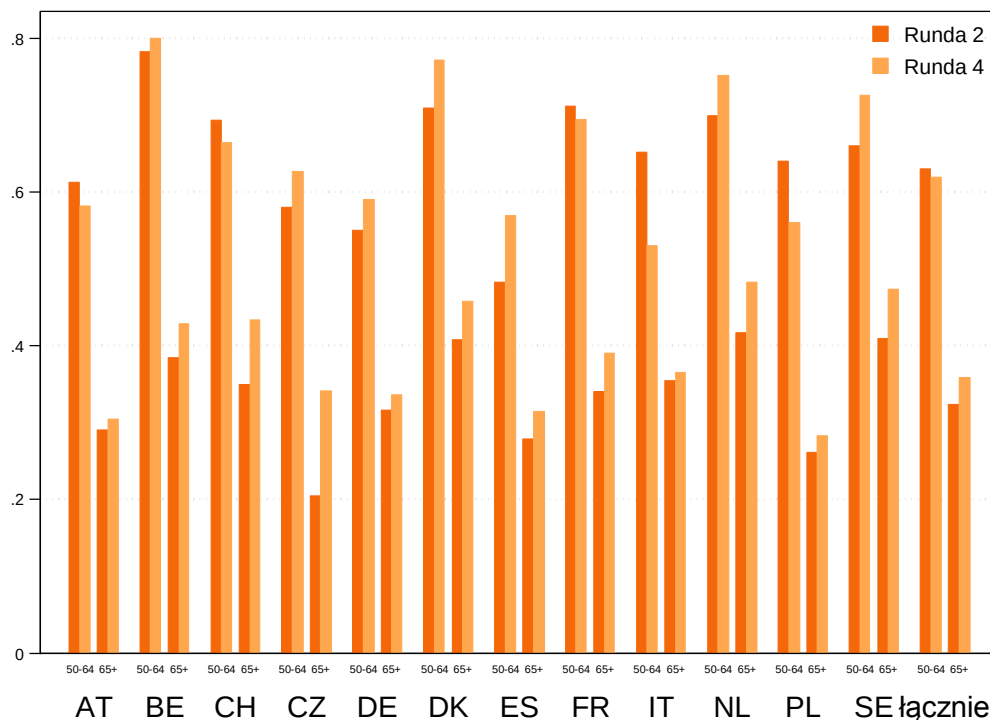

Źródło: patrz Wykres 1.

Analizując zmiany struktury wieku osób zaangażowanych w opiekę nad wnukami w latach 2006-2011 obserwujemy wzrost odsetka opiekunów w wieku 65+ (z 32% do 36%), co może się wiązać z jednej strony z coraz lepszym ogólnym stanem zdrowia w coraz starszym wieku, dzięki czemu coraz starsze osoby mają nadal możliwość zajmować się wnukami, zaś z drugiej strony z posiadaniem w coraz starszym wieku wnuków wymagających opieki (Wykres 5). Dla porównania, odsetek europejskich dziadków w wieku 50-64 lata, którzy angażowali się w opiekę nad wnukami był niemal dwukrotnie wyższy (62% w 2011 r.). W Polsce odsetek osób zaangażowanych w opiekę w młodszej analizowanej grupie wieku był na podobnym poziomie do średniej z innych krajów, natomiast zaangażowanie w opiekę w grupie 65+ było znacząco niższe od średniej, wynosząc 26% w rundzie 2. i 28% w rundzie 4. Może to wskazywać na istotne różnice np. w stanie zdrowia starszej części polskiej populacji w porównaniu do równolatków z innych krajów Europy.

Wykres 5 Odsetek osób opiekujących się wnukami w rundach 2. i 4. badania SHARE według grup wieku i krajów

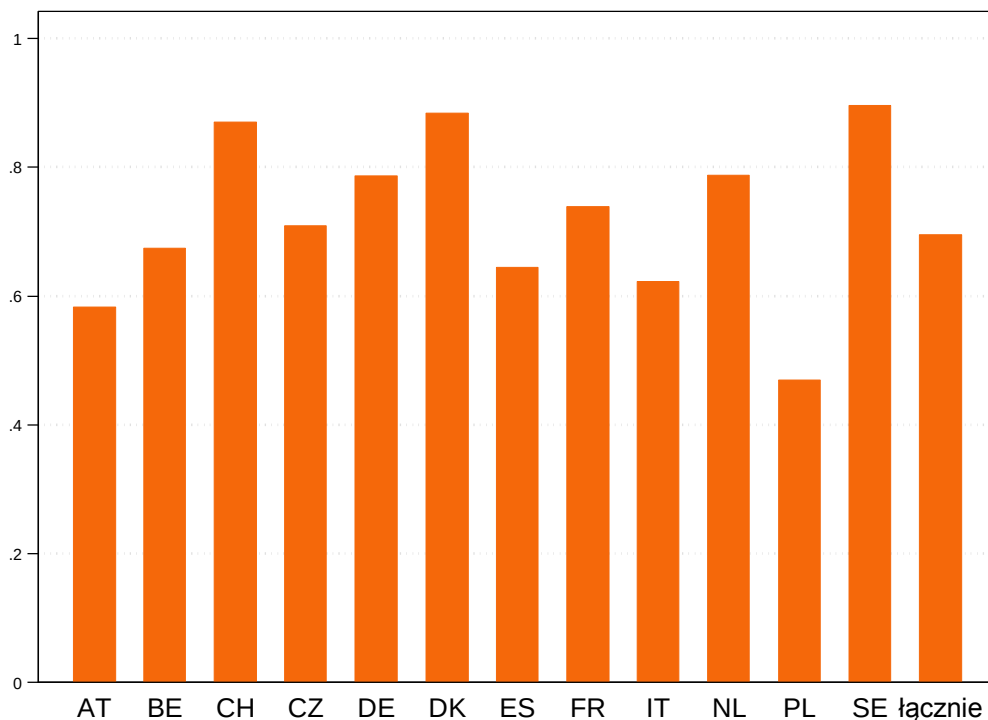

Źródło i uwagi: patrz Wykres 4.

Analizując relację między sprawowaniem opieki nad wnukami a zaangażowaniem zawodowym wśród osób w wieku 50-64 lata widzimy, że odsetek osób opiekujących się wnukami był na tym samym poziomie zarówno wśród osób wykonujących płatne zajęcie (62%), jak i wśród niepracujących (61%). Jest to w pewnym stopniu odzwierciedleniem wpływu stanu zdrowia, gdyż dobry stan zdrowia ułatwia zarówno zaangażowanie zawodowe, jak i sprawowanie opieki nad wnukami. W przypadku Polski w danych widać jednak również efekty wczesnej rezygnacji z pracy zawodowej wśród osób nieposiadających problemów zdrowotnych. Wśród Polaków w wieku 50-59 lat, którzy nie mieli znaczących problemów zdrowotnych pracowało zaledwie 47% osób (patrz Wykres 5). W żadnym innym kraju spośród analizowanych odsetek osób niepracujących w tej grupie wieku nie był na równie niskim poziomie. Natomiast różnica pomiędzy Polską a krajami o najwyższych odsetkach pracujących wśród osób 50-59 lat sięgała niemal dwukrotności tego odsetka, ponieważ w Szwecji 90% osób w tej grupie wieku pracowało, zaś w Danii – 88% osób.

Wykres 6 Odsetek osób pracujących wśród osób w wieku 50-59 lat nieposiadających poważnych problemów zdrowotnych w rundzie 2. badania SHARE według krajów

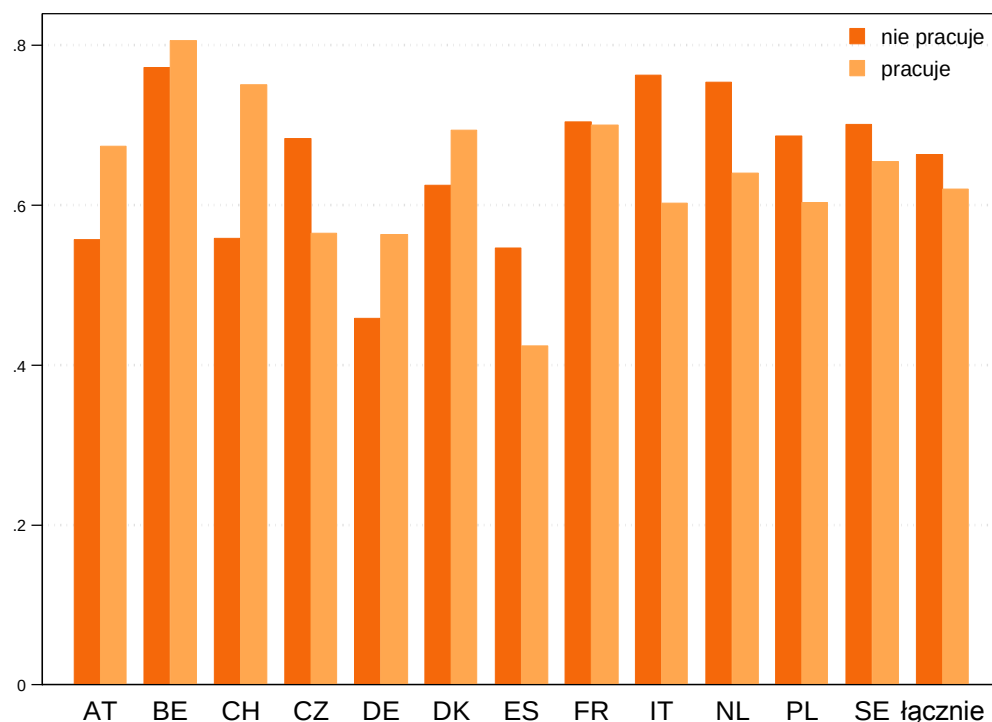

Źródło i uwagi: patrz Wykres 1. Poważne problemy zdrowotne identyfikowane według skali ADL (deklaracji problemów z wykonywaniem czynności życia codziennego). Praca oznacza wykonywanie jakiegokolwiek płatnego zajęcia.

Podobnie jak Czesi, Hiszpanie i Włosi, niepracujący Polacy w wieku 50-59 lat niedeklarujący poważnych problemów ze zdrowiem chętniej angażowali się w opiekę nad swoimi wnukami niż osoby pracujące, co może wskazywać, że część z nich zrezygnowała z pracy właśnie po to by zająć się swoimi wnukami. Podczas gdy niespełna 60% Polaków w tej grupie wieku wykonujących płatne zajęcie deklarowało opiekę nad wnukami, odsetek ten wśród niepracujących sięgał niemal 70% (Wykres 7). Odwrotną sytuację obserwujemy w Austrii, Danii, Niemczech, czy Szwajcarii gdzie to osoby pracujące częściej deklarowały opiekowanie się wnukami niż osoby niepracujące.

Wykres 7 Odsetek osób opiekujących się wnukami wśród osób w wieku 50-59 lat nieposiadających poważnych problemów zdrowotnych w podziale na pracujących i niepracujących w rundzie 2. badania SHARE według krajów.

Źródło i uwagi: patrz Wykres 4.

Analizę różnic kulturowych w odniesieniu do opieki nad wnukami na podstawie danych z badania SHARE znaleźć można w artykule Neubergera i Haberkerna (2014). Autorzy wskazują przede wszystkim na różnice pod względem społecznego postrzegania roli dziadków w poszczególnych krajach. O ile w krajach takich jak Grecja, Hiszpania, Włochy, ale również w Polsce, aktywne zaangażowanie w opiekę nad wnukami jest postrzegane jako obowiązek dziadków, to przykładowo w Danii i Holandii społeczne wymagania wobec dziadków są znacznie mniejsze, co ma między innymi związek z dostępnością w tych krajach dobrej jakości publicznej opieki przedszkolnej dla dzieci. Te międzynarodowe różnice są o tyle ważne, że postrzeganie roli dziadka w danym społeczeństwie ma przełożenie na ogólną satysfakcję z zaangażowania w opiekę opiekunów. Według autorów wspomnianego opracowania, w krajach, gdzie powszechnie uważa się, że dziadkowie powinni angażować się w opiekę nad wnukami, osoby które zajmują się wnukami są bardziej zadowolone z życia, zaś te, które nie opiekują się wnukami – mniej. Natomiast w krajach gdzie oczekiwania w stosunku do dziadków są mniejsze, zajmowanie się wnukami ma neutralny wpływ na satysfakcję z życia opiekunów.

Opieka nad wnukami może mieć przełożenie nie tylko na ogólne zadowolenie z życia dziadków, ale również na ich zdrowie fizyczne. Di Gessa i inni (2016) dokonali analizy wpływu zajmowania się wnukami na różne zmienne zdrowotne wykorzystując dane SHARE. Autorzy tego opracowania porównali wyniki zdrowotne osób, które wzięły udział w trzech kolejnych

rundach badania - najpierw w 2006 roku a następnie po upływie dwóch i pięciu lat. Zestawienie osób deklarujących opiekę nad wnukami z dziadkami nie sprawującymi takiej opieki wykazało, że ci ostatni mieli większe prawdopodobieństwo pogorszenia się ogólnego stanu zdrowia w analizowanym okresie, zwiększenia się niepełnosprawności, czy pogorszenia się zdrowia psychicznego i pojawienia się symptomów depresji. Szerokie grono czynników może odpowiadać za pozytywny związek między zdrowiem a opieką nad wnukami. Zajmowanie się wnukami dostarcza emocjonalnej satysfakcji oraz poczucia przydatności, co z kolei przekłada się na większą ogólną radość z życia opiekuna. Opiekowanie się wnukami zwiększa częstotliwość kontaktów i zacieśnia więzi rodzinne, dzięki czemu dziadkowie częściej mogą liczyć na pomoc ze strony dzieci. Dodatkowo zaangażowani w opiekę dziadkowie bardziej dbają o własne zdrowie, gdyż z jednej strony zwracają większą uwagę na regularne kontrole swojego stanu zdrowia, zaś z drugiej strony prowadzą zdrowszy tryb życia, spożywają mniejszą ilość alkoholu i częściej angażują się w aktywność fizyczną.

Badanie SHARE: 50+ w Europie stanowi bogate źródło informacji na temat najważniejszych aspektów życia osób 50+ z wielu krajów Europy. Biorąc pod uwagę aktualne prognozy odnośnie starzenia się populacji europejskiej znaczenie wyników badania będzie w przyszłości rosło. Na podstawie dotychczas zebranych danych o warunkach życia osób 50+ możemy przyrzeć się bliżej relacjom społecznym tej grupy populacji, również w kontekście kontaktu z dziećmi i wnukami oraz zmianom jakie zaszły w ciągu ostatniej dekady. Choć coraz więcej osób 50+ jest aktywnych zawodowo i angażuje się w różną działalność poza pracą, to nadal sporo czasu poświęcają one swoim wnukom. Wpływ na to ma zarówno istotna waga wartości rodzinnych jaką nadal się do nich przykłada, jak i między innymi coraz lepszy stan zdrowia osób starszych, umożliwiający im opiekowanie się wnukami. Z drugiej strony, jak pokazują wyniki badań opieka nad wnukami pozytywnie wpływa na zdrowie fizyczne i psychiczne dziadków. Polacy 50+ wyróżniają się na tle innych krajów europejskich przede wszystkim ze względu na intensywność kontaktu z wnukami, znajdując się w czołówce krajów Europy pod względem ilości czasu poświęcanego tygodniowo każdemu wnukowi.

Bibliografia:

Börsch-Supan, A. (2016a). Survey of Health, Ageing and Retirement in Europe (SHARE) Wave 2. Release version: 5.0.0. SHARE-ERIC. Data set. DOI: 10.6103/SHARE.w2.500

Börsch-Supan, A. (2016b). Survey of Health, Ageing and Retirement in Europe (SHARE) Wave 4. Release version: 5.0.0. SHARE-ERIC. Data set. DOI: 10.6103/SHARE.w4.500

Börsch-Supan, A., Brüglavini, A., Jürges, H., Kapteyn, A., Mackenbach, J., Siegrist, J., Weber, G. (2008). First results from the Survey of Health, Ageing and Retirement in Europe (2004-2007). Starting the longitudinal dimension. Mannheim: Mannheim Research Institute for the Economics of Aging (MEA).

Börsch-Supan, A., Brandt, M., Hunkler, C., Kneip, T., Korbmacher, J., Malter, F., Schaan, B., Stuck, S., Zuber, S. (2013a). Data Resource Profile: The Survey of Health, Ageing and Retirement in Europe (SHARE). International Journal of Epidemiology DOI: 10.1093/ije/dyt088.

Börsch-Supan, A., Brandt, M., Litwin, H., Weber, G. (red). (2013b). Active ageing and solidarity between generations in Europe: First results from SHARE after the economic crisis. Berlin: De Gruyter.

Deindl, C., Brandt, M., Hank, K. (2016). Social Networks, Social Cohesion, and Later-Life Health. Soc Indic Res 126, 1175–1187. doi:10.1007/s11205-015-0926-5

Di Gessa, G., Glaser, K., Tinker, A. (2016a). The Health Impact of Intensive and Nonintensive Grandchild Care in Europe: New Evidence From SHARE. Journals of Gerontology, Series B: Psychological Sciences and Social Sciences 71(5): 867–879.

Di Gessa, G., Glaser, K., Tinker, A. (2016b). The impact of caring for grandchildren on the health of grandparents in Europe: A lifecourse approach. Social Science & Medicine 152, 166–175. doi:10.1016/j.socscimed.2016.01.041

Dolan, P., Peasgood, T., White, M. (2008). Do we really know what makes us happy? A review of the economic literature on the factors associated with subjective well-being. Journal of Economic Psychology 29, 94–122. doi:10.1016/j.joep.2007.09.001

Giles, L., Glonek, G., Luszcz, M., Andrews, G. (2005). Effect of social networks on 10 year survival in very old Australians: the Australian longitudinal study of aging. J Epidemiol Community Health 59, 574–579. doi:10.1136/jech.2004.025429

Goodfellow, J., Lavery, J. (2003). Grandparents Supporting Working Families. Family Matters 14.

Litwin, H., Stoeckel, K. (2013). Social networks and subjective wellbeing among older Europeans: does age make a difference? Ageing & Society 33, 1263–1281. doi:10.1017/S0144686X12000645

Litwin, H., Stoeckel, K., Schwartz, E. (2015). Social networks and mental health among older Europeans: are there age effects? Eur J Ageing 12, 299–309. doi:10.1007/s10433-015-0347-y

Malter, F., Börsch-Supan, A.(red.) (2013). SHARE Wave 4: Innovations & Methodology. Munich: MEA, Max Planck Institute for Social Law and Social Policy.

Neuberger, F., Haberkern, K. (2014). Structured ambivalence in grandchild care and the quality of life among European grandparents. European Journal of Ageing: 11 (2):171–181. doi:10.1007/s10433-013-0294-4

Ruiz, S., Silverstein, M. (2007). Relationships with Grandparents and the Emotional Well-Being of Late Adolescent and Young Adult Grandchildren. Journal of Social Issues 63, 793–808. doi:10.1111/j.1540-4560.2007.00537.x

.....

Analizy przedstawione w Komentarzu zostały opracowane na podstawie wyników Badania Zdrowia, Starzenia się Populacji i Procesów Emerytalnych „SHARE: 50+ w Europie” w ramach projektu „Wsparcie realizacji badań panelowych osób w wieku 50 lat i więcej w międzynarodowym projekcie Survey of

Fundusze Europejskie
Wiedza Edukacja Rozwój

Unia Europejska
Europejski Fundusz Społeczny

Health, Ageing and Retirement in Europe (SHARE)". Projekt jest współfinansowany ze środków Europejskiego Funduszu Społecznego (Program Operacyjny Wiedza Edukacja Rozwój) i realizowany w partnerstwie pomiędzy Ministerstwem Rodziny, Pracy i Polityki Społecznej oraz Centrum Analiz Ekonomicznych CenEA, w ramach międzynarodowej współpracy naukowej konsorcjum SHARE-ERIC.

W Polsce Badanie Zdrowia, Starzenia się Populacji i Procesów Emerytalnych „SHARE: 50+ w Europie” koordynuje Centrum Analiz Ekonomicznych CenEA. Za realizację badania w latach 2016-2017 odpowiedzialna jest firma Kantar TNS. Więcej informacji o badaniu można znaleźć na stronie www.share50plus.pl.

CenEA jest niezależną, apolityczną jednostką naukowo-badawczą skupiającą się na analizie konsekwencji polityki społeczno-gospodarczej, ze szczególnym uwzględnieniem Polski (www.cenea.org.pl). CenEA została założona przez Stockholm Institute of Transition Economics (SITE) i jest polskim partnerem SITE Network. Głównym kierunkiem badań naukowych CenEA są analizy na poziomie mikro, ze szczególnym uwzględnieniem badań rynku pracy, sytuacji materialnej gospodarstw domowych oraz procesu starzenia się populacji.

CenEA jest polskim partnerem naukowym międzynarodowych projektów badawczych SHARE (*Survey of Health, Ageing and Retirement in Europe – Badanie Zdrowia, Starzenia się Populacji i Procesów Emerytalnych SHARE:50+ w Europie*) oraz EUROMOD (europejski model mikrosymulacyjny) i prowadzi prace badawcze z wykorzystaniem polskiego modelu mikrosymulacyjnego SIMPL.